Erdélyi István

A MAGYAR HONFOGLALÁS KÖZVETLEN ELŐZMÉNYEI

Ha a témánkkal foglalkozó szakemberek műveinek – könyveinek és cikkeinek – csupán a címeit szednénk össze, akkor is kötetekre rúgna mennyiségük. E tengernyi mű létén nincs semmi csodálkozni való, hiszen rajtunk, magyarokon kívül egész sor szomszédos népet érdekel a honfoglalás ténye, lefolyása és problémái. A szakemberek sokfélesége ugyancsak érdekes: a szorosan vett történészek mellett régészek, néprajzosok, nyelvészek (a magyar nyelven kívül szlavisták, turkológusok – nyelvünkben több mint ötezer bolgár-török, más néven onogur-bolgár jövevényszó van – vagy iranisták), természettudósok. A szakembereken kívül a magyar őstörténettel és a honfoglalással foglalkozó, felsőfokú képzettségű, de mégis műkedvelőknek tekintendőkről sem feledkezhetünk meg. Ez utóbbi, természetes jelenség önmagában is tanúsítja az óriási érdeklődést.

Az erre a korra vonatkozó, manapság ismeretes, majdnem egyetlen latin nyelvű, 871-ben íródott forrást eddig csak részleteiben közölték magyar nyelven. (Címe: *„Fehér Könyv." A bajorok és a karantánok megtérése*.) E műben az avarokat hunokként említik. Az avarokra vonatkozóan viszont több görög nyelvű forrást ismerünk, ám azok majdnem mind igen rövid szövegűek. Az egyikből megtudhatjuk például azt, hogy a 10. században Dalmáciában még éltek avarok. Egy részüket a horvátok vetették uralmuk alá.

Regino, a prümi apát latin nyelvű krónikája 889-ben azt említi, hogy avarok éltek az Alföld északi részén is. Jóval korábban, 822-ben még avar követek jelentek meg a frank birodalmi gyűlésben, mint a már behódolt állam illetve nép képviselői.

Honfoglalóink vezérei nyilván jól ismerték a népi-politikai helyzetet a Kárpát-medencében mielőtt sort kerítettek volna elfoglalására, a *honfoglalásra*.*

A későbbi Torontál-Temes vármegyék területét a dél felől bevándorolt, a 9. századra régi nyelvüket már zömmel elveszített, főleg bolgár szláv nyelven beszélő dunai bolgárok uralták, akik délről egészen a messzi északra, a mai Szlovákia észak-keleti felébe is behatoltak, Eperjes (ma: Prešov) környékére, mivel birtokba igyekeztek venni az ottani fémbányákat – ami

* A jelen írás célja *az általában ismeretes és végleges* honfoglalást megelőző időszak *egzakt történeti-régészeti* áttekintése. Semmiképpen nem szeretnénk azonban kizárni a többszörös honfoglalás elméleteinek *lehetőségeit*, vagy önellentmondásba kerülni azokkal az adatokkal, amelyeket Németh Zsolt tett közzé – Király Péter nyomán – lapunk előző számának 79–80. oldalán. E problémák legnagyobb része a magyarság antropológiai és történelmi összetettségéből fakad. *(A szerk.)*

sikerült is nekik egy időre. A bolgárok 804-ben, Krum nevű uralkodójukkal az élen (akinek talán Pliszka lehetett a székvárosa) az Alföldön leverték az avarok seregeit. Erről egy görög nyelvű jelentős forrás, az úgynevezett *„Suda Lexikon"* tudósít. Krum egyébként avar harcosokat is fogadott zsoldjába 811-ben és 814-ben a bizánciak ellen. A görög főváros bolgár ostroma azonban elmaradt, mivel Krum *kán* váratlanul elhunyt. A bolgárok a Dunán illetve a Tiszán jutottak fölfelé, talán már a 7. század utolsó évtizedeiben kezdődően, és valószínűleg az ő emléküket őrizte meg mindmáig például Tiszap*olgár* neve.

A Dunántúlon az avar helyzet akkor változott meg először gyökeresen, amikor Nagy Károly császár hadai 791-ben ugyan behatoltak oda, az avarok seregeit legyőzték, de magát ezt a jelentős földrajzi részt végül is nem tudták a frankok birodalmához csatolni *(1. kép)*. Nem tudta fia, Pippin sem, rá öt évre, 796-ban. Az avarok ura, a *tudun* követei ugyanebben az évben viszont Nagy Károly udvarába mentek és felajánlották, hogy felveszik a kereszténységet. Ezt követően a *tudun* maga ment az udvarba és ott meg is keresztelkedett. Az őt követő avar uralkodó, a *kapkán*, ezután kaphatta a Theodorus nevet. Ennek utána Pippin a Rába, a Duna és a Dráva folyók által határolt területet a Salzburgi Érsekséghez csatolta. Az avar uralkodó és népe, akiket a szlávok már szorongattak, a mai Szombathely és Petronell között kapott a frankoktól védett lakhelyet.

Mind a frank katonai támadás, mind pedig a bolgárok behatolása nagy csapást jelentett az avarság számára.

Az avarok egykori nyelvéről szinte alig-alig tudunk valamit. A korabeli vagy majdnem korabeli írásos források megőrizték az uralkodó rangjának nevét, a *kagán*t. Helyettesének neve a *tudun* volt. A *kagán* feleségét *katun*nak nevezték. Avar méltóságnév volt a *jugurrus* is. Néhány avar *kagán* nevét szintén ismerjük – az

1. Nagy Károly hadai Ausztriába és az avarok országának nyugati részébe hatolnak (M. Fuhrmann: Alt- und Neues Oesterreich. I. köt. Bécs, 1735, 90. o. – A mai Ausztria területéről is ismerünk honfoglaló magyar sírleletet)

egyik Baján volt. Tudjuk több követ tulajdonnevét is. Mindezek igen régi török kifejezések. Van néhány avar kori rovásírásos emlékünk, tizenhárom lelőhelyről, de olvasatuk a legtöbb esetben vitatott.

Embertani szempontból az avarok nem voltak egységesek. Például az egyik, nagy sírszámú temetőjük természettudományos elemzése

2. A hét vezér ábrázolása a Képes krónikában (1358), középen Árpád nagyfejedelem

(Ártánd, Bihar megye – melyből sikerült megmenteni 258 csontvázat, de a temető nagyobb része sajnos elpusztult homokbányászat során) arra utal, hogy ez a jelentős, különös avar népcsoport keletről, a Közép-Volga mellől érkezett, és távoli ősei szarmaták voltak. Az 568-ben érkező első avar hullám népességébe olvadhattak az előttük itt nem jelentéktelen népességet alkotó germán gepidák.

A 9. században a Kárpát-medence északi részén is laktak szlávok. Egyik uralkodójuk nevét ismerjük a forrásokból: Pribinának hívták. Fia neve: Kocel. Rezidenciájuk, központjuk először a ma szlovákiai Nyitrán volt. Őket azonban a morva-szlávok űzték el 830-ban és azoké lett a terület egészen a Garam folyóig. Kocel kénytelen volt áttelepülni a Dunántúlra, székhelye Zalavár lett, akkori nevén Mosaburg. Utóbb ez a megerődített hely igen jelentős volt, hiszen például a két morva származású keresztény hittérítő, Kirill és testvére, Metód is felkereste annak uralkodóját 847-ben. (Kirill volt az, aki a bizánci görög abc alapján létrehozta a némely szláv – például: szerbek, oroszok, majd ukránok – nép által aztán használt „cirillbetűs" írást.) A morvák északon javarészt a csehek közé olvadtak, de nevüket még őrzi a Morava folyó, valamint például Pilis*marót* neve. A déliek elmagyarosodtak. A bizánci görög császár egy alkalommal, a 7. század elején, őshorvátokat és ősszerbeket telepített a Száva folyó és az Al-Duna mentére, hogy a határvidéket lezárja velük az avarok előtt. Rajtuk kívül az elszlávosodó bolgárok és avarok, szlovének, valamint valamiféle keleti szlávok révén került a magyar nyelvbe sok és sokféle, sőt kétes eredetű szláv jövevényszó. Nyelvtani hatásról azonban egyáltalán nincs szó.

Mint említettük, a honfoglalásra készülő magyaroknak, akik saját államot hoztak létre előző hazájukban, Etelközben, alapos információik voltak a Kárpát-medencei helyzetről. Például 881-ben már magyar seregek harcoltak a frankok ellen Bécs alatt, a Szvatopluk nevű morva fejedelem oldalán. Rá alig tíz esztendőre a frank Karlmann fia, Arnulf hívta be honfoglaló őseinket, de immár Szvatopluk, Rasztiszláv unokaöccse ellen, akinek a hadai egyre nagyobb veszedelmet jelentettek számára. A magyar hadi segítség igen jelentős, mondhatni döntő volt részére (Szvatopluk 894-ben elhunyt).

A frankokon kívül jelentős országot és hatalmat jelentett a térségben Bizánc. Az említett dunai bolgárok képeztek akadályt arra nézve, hogy a bizánci görögök terjeszkedni tudjanak a térségben. Kapóra jöttek a bizánci császárnak a szomszédban lakó ősmagyarok. Behívták hát segítségül seregeinket, amelyeket Árpád fia, Levente vezetett 894-ben. Ez már közvetlenül a magyar honfoglalás küszöbén történt. Megtudván ezt Simeon, a bolgárok fejedelme, az őseinkkel akkor közvetlenül szomszédos, török nyelvű nomád besenyőket hívta segítségül a magyarok ellen.

Némelyek arra gondolnak, hogy ez a hadi esemény volt a magyar honfoglalás egyetlen és szinte kizárólagos oka, de csupán mintegy lökést adott arra nézve, hogy őseink megkezdjék a benyomulást az általuk már igen jól ismert területre, a Duna-medencébe: a zömmel valószínűleg nyelvileg is elszlávosodott avarok egykori nagy országa, a *kaganátus* területére, valamint azokra a már említett, *különféle* szlávok lakta vidékekre, ahol természetesen nem számíthattak semmiféle komoly hadi ellenállásra. Mindez jó előre megtervezett volt.

Őseink a honfoglalással az egész új országukat szervezetten uralmuk alá vonták.[1] A 10. századra a magyarság dominanciája az antropológusok szerint a Tiszántúlon már hatvan százalék lehetett.

A Don és a Dnyeper között lakó, kun-kipcsák nyelven beszélő besenyők, akiknek nem volt a magyarokéhoz hasonló államuk, 885-ben a magyarokra támadtak, de végül igen rosszul jártak. Egy részük, két törzsük, konkrétan húszezer fő, 1040-ben Bizáncba menekült, a többiek, már a magyar honfoglalás után, kénytelenek voltak megalázkodni és bebocsáttatást kérni a magyarok országába. A beérkezett, befogadott besenyőket őseink az ország különféle részeiben telepítették le. Kevesen közülük határőrök lettek. Emléküket máig őrzik olyan helynevek, mint például Mária*besnyő*, Besenyszög, Óbesenyő, Besenyőtelek, Pecsenyéd. Nyelvük lényegében eltűnt, csakúgy, mint a jóval később beérkezett kunoké. Régészeti emlékeiket sajnos jóformán nem is ismerjük.

✣

Mindebben világosabban látnánk – mivel az őstörténetet kizárólag nyelvi alapon nem lehet tudományosan rekonstruálni vagy megérteni –, ha volna végre országunkban is Embertani Intézet. Talán a Magyar Tudományos Akadémia újonnan létrehozott természettudományos központjában lesz hely az embertannak is? Egyébként

[1] Magának a honfoglalásnak a lefolyása és az események időrendje nem tartozik írásunk témakörébe, amelyről komoly tudományos vita folyik. Lásd például Tóth Péter tanulmányát: A honfoglalás időpontjára vonatkozó újabb kutatások és állásfoglalások. *Együtt* 2011. 3. sz. 116–121. o. Minderről többet tudnánk, ha megvolna az elveszett, Szent László király kori „*Őskrónika*", amely minden valószínűség szerint a török hódoltság korában semmisült meg. Csupán későbbi idézetekből, tartalmi hivatkozásokból van róla tudomásunk. Anonymus és Kézai Simon még olvasták. A legrégebbi orosz forrás azt írja, hogy a magyarok (ugri) 896-ban vonultak el Kijev mellett. Ezt nem úgy kell érteni, hogy a város mellett, hanem a legrégebbi orosz állam, a Kijevi Rusz határánál: G. I. Mágner: Ruszko-ugorszkij szojuz IX. szt. u szvitli litopisziv. *Ukrainszkij Isztoricsnij Zsurnal* 1969. 7. sz. 76. o. Nem kevésbé érdekes kérdés volna azoknak a becsléseknek a megvitatása, amelyek a honfoglalók lélekszámára vonatkoznak. Megdöbbentő ugyanis, hogy a becslések 870 000 és 70 000 között ingadoznak. Az is nagyon érdekes, hogy a magyarok között, mint segédnépek kavarok vagy kabarok is voltak. Ráadásul közvetlenül a honfoglalás előtt a visszamaradt magyarság egy része elvándorolt „Perzsia irányába", amint ezt a tudós bizánci császár, Bíborbanszületett Konstantin írta a 10. század derekán készült, *A birodalom kormányzása* című könyvében.

[történeti-régészeti *(A szerk.)*] antropológiával alig-alig foglakoznak nálunk szakemberek.

A másik feladat, hogy a korai, azaz 10–11. századi *falvak* maradványaival, nyomaival kellene jóval széleskörűbben, behatóbban régészetileg foglalatoskodni – ami természetesen igen drágán keresztülvihető és nagyon lassú feladat. Különben az avar falvak kutatása szintén alig-alig indult meg. Ilyen lelőhely például a Baranya megyei Kölked, ahol a nagy temetőn kívül korabeli lakóépületek maradványait is kutatták az 1970-es években. (Az ilyen irányú kutatásokat már az 1960-as évektől kezdve igyekeztünk kezdeményezni.)

Az emlékek pusztulnak. Honfoglaló magyar temetők szinte havonta pusztulnak el teljesen, vagy részben, mert például országunk közlekedése, közúti és vasúti úthálózata egyre fejlődik és fejlődni is fog, a szakemberek pedig nemegyszer csupán nagy késéssel jutnak olyan értesülésekhez, amelyek nyomán megkezdhetnék az emlékek mentését.

Eleddig egyetlen mai megyénkben történt meg, 1971-ben (!), hogy ott három régészünk végigjárta szinte az összes addig ismert honfoglalás kori temető lelőhelyét – Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében.

Nem egy megye tekintetében folynak regisztráló-közreadó kötetek létrehozásai és kiadásai különböző régészeti emlékcsoportokra vonatkozólag. Különösen érdekesek számunkra azok az avar temetők, amelyekben honfoglaló magyar sírokat is találtak. Ismert számuk legalább kéttucatnyi az országban. Miről lehet itt szó? Csak „véletlenekről", mivel az a domb volt alkalmas a temetkezésre? Avagy többről? Például békés kapcsolatokról, összeházasodásról avar utódokkal?

Irodalom

Balogh A.: *Művelődés Magyarország földjén a magyar honfoglalás előtt*. Budapest, 1925.

Bóna I.: Az Avar Birodalom végnapjai. In Kovács L. (szerk.): *Honfoglalás és régészet*. Budapest, 1994, 67–75. o.

Erdélyi I. – Ráduly J.: *A Kárpát-medence rovásfeliratos emlékei a Kr. u. 17. századig*. Budapest, 2010.

Éry K.: Az ártándi avarkori népesség embertani képe. *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve*. 1996, 105–108. o.

Györffy Gy.: *Besenyők és magyarok*. Budapest, 1940. (Őt megelőzően először Jerney J. írt a besenyőkről *A Magyar Tudós Társaság évkönyvei* V. kötetében, 1842-ben, 144–184. o.)

Györffy Gy. (szerk.): *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról*. Budapest, 2002. (Benne a „Fehér Könyv" – *Conversio bagvariorum et carantanorum* –, melynek részleteit Horváth János fordította)

H. Tóth I.: *Cirill-Konstantin és Metód élete, működése*. Szeged, 1991.

Kniezsa I.: *A magyar nyelv szláv jövevényszavai*. I–II. köt. Budapest, 1974.

Olajos T.: *A IX. századi avar történelem görög nyelvű forrásai*. Szeged 2001.

Pohl, W.: *Die Awaren. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa 567–822 n. Chr.* München, 1988.

Regino könyvét, a *Chronicon*t, amelynek megírását 906-ban fejezhette be, már 1890-ben kiadták Hannoverben, a Monumenta Germaniæ Historica című sorozatban.

Szathmáry L. – Kővári I.: Helyi népesség – honfoglaló magyarok. In *A Fordulat. Magyarok VII. Világkongresszusa*. Budapest, 2008, 121. o.